

Ulrika Holgersson

Hjalmar Brantings jordafärd på film

Två brev – en berättelse – en film

NÄR JAG GÅR igenom de brev som skickades till tidningen *Social-Demokraternas* redaktion i samband med Hjalmar Brantings död är det främst två som intuitivt fångar intresset. Det första består av sirliga och prydliga rader, förmodligen renskrivna, signerade Kramfors, två dagar efter dödsbudet, den 26 februari 1925 och O. V. Sundström:

Det har aldrig förunnats mig att få komma i någon personlig beröring med Branting, icke ens få höra ett föredrag av honom, men har ändå stått i livlig kontakt med honom i cirka 20 års tid genom tidningen Socialdemokraten och härigenom blivit fostrad i hans skola. [...] För mig har han alltid framstått som en uppfostrare av oss arbetare i detta ords bästa mening, det är många för att inte säga hela den svenska arbetarrörelsen som fått sin karaktär danad av Brantings lysande personlighet och karaktärsfasthet jag har i honom alltid sett inkarnationen av allt gott och ädelt.¹

Det andra, undertecknat L. T. St. och daterat Arboga den 1 mars, begravningsdagen, har betydligt mera hastigt nedtecknade fötter på ett brevpapper från en bokhandelsfirma, stundtals mörkt överstrukna eller korrigerade:

Det må tillåtas mig, en enkel borgerlig man, att få bära fram mitt vittnesbörd till Eder på denna märkesdag, så vemodig trots alla de ljuspunkter som i vändlig mångfald tindra över Hjalmar Brantings gärning. [...] Jag har bevittnat hur förhållandena har förändrats år från år till den uppfattning som nu är rådande, och det är förunderligt vilket omslag det blivit i sv. folkets tänkesätt. Det fanns en tid då man knappast vågade tala i ämnet – man blev misstänkt helt enkelt om man visade sympati. [...] De 30 sista åren har gjort mera än förut ett helt århundrade, att föra samman olika tänkanden till samarbete, hans seger är stor, men den har kostat mycket.²

Breven utgör, var för sig, två röster från skilda samhällsskikt, en med sympati i arbetarrörelsen, en med sin lojalitet i liberalismen. Och de ger oss var sin berättelse: Branting som arbetarnas fostrare och enare och Branting som hela det svenska folkets sammanbindande länk. Tillsammans löper dessa berättelser ihop i ”Hjalmar Branting jordafärd”, filmen om Brantings begravning, som deponerats till i Statens ljud- och bildarkiv.³

Berättelsen om klassutjämning, klassarbete och nationell samling finns således inkarnerad i bilden av Branting, fastän de flesta svenskar i dag, när vi talar samförståndsanda och svenskt folkhem, i första hand associerar till Per Albin Hansson. I avhandlingen *Socialdemokraterna skriver historia* argumenterar historikern Åsa Linderborg för att det bakom denna berättelse fanns en mycket medveten, uttänkt strategi. Kring Branting byggdes, säger hon, i praktiken en hjältedyrkan och personkult, som befann sig på den rakt motsatta sidan av socialdemokratins officiellt gällande anti-idealistiska historiesyn, och i vilken han själv var i högsta grad delaktig. Alltsedan åren strax före storstrejken gick han under benämningen ”hövdingen”. Den ädle, ridderlige, starke, kloke, manlige, reslige, fruktade, beundrade, och så vidare, Branting ”förkroppsligar” (liksom Per Albin Hansson), skriver Linderborg, ”rörelsen och personifierar utvecklingen”.⁴

Kulten stadfästes på vad hon kallar ”myter”, ibland ”legender”. Det vill säga uppfattningar som att Branting offrat såväl förmögenhet som social ställning och akademisk karriärbana, då han brutit med sitt överklassursprung, och ”stigit ner” för att solidarisera sig med arbetarna, eller att han skulle ha varit en lika mönstergill far för sin egen fa-

milj som för den egna nationen. Likaså jämföras de socialdemokratiska ledarna, enligt Linderborg, med "gestalter som föga förknippas med demokratiskt ledarskap". Följaktligen kallades Branting ömsom för Julius Caesar, ömsom för Perikles, på begravningen även exempelvis för Moses, Prometheus och Axel Oxenstierna, men mest av allt förstås, som historiens tidigare främste riksbyggare, Gustav Vasa.⁵

Linderborg menar att Socialdemokratiska Arbetarepartiet (SAP) etablerade en mothegemoni bland annat genom sin ledarkult, varpå borgerlighetens drag blev att försöka misstänkliggöra socialdemokratin som ett hot mot nationen. "Enda möjligheten för socialdemokratin att bli accepterad i det borgerliga samhället var att framhålla rörelsen som modest, reformistisk och samarbetsinriktad, något som fick symboliseras av Brantings person", konkluderar hon. Fixeringen vid och hjälteförklarandet av Branting kom att stegras successivt och så småningom även användas för att besegra partiets interna opposition och missnöjet bland många arbetare efter det svidande nederlaget i samband med storstrejken: "Branting själv arbetade målmedvetet på sitt porträtt."⁶ Med Branting inleddes, anser Linderborg, en utveckling, där socialdemokraterna kom att underbygga den borgerliga hegemonin, genom sitt socialliberala folkhemsprojekt.⁷

Syftet med den här artikeln är emellertid att i analysen av "Hjalmar Brantings jordafärd" problematisera Linderborgs tolkning. Till syvende og sist handlar det om i vilken utsträckning filmen var propagandistisk, och i vilken grad den och de nyss citerade två breven, var representativa för bredare samhällsgrupper i sin samtid.⁸

Hjalmar Brantings jordafärd på film

"Hjalmar Brantings Jordafärd" förvarades till en början på Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek i Stockholm, utan några som helst uppgifter om dess ursprung. Filmen är inte signerad, och den saknar eftertexter. Jag har heller inte funnit några belägg för att den skulle vara ett beställningsarbete från det Socialdemokratiska partiet.⁹ I mitten av 1920-talet hade insikten om att filmen var ett viktigt vapen i den politiska agitationen nätt och jämt vaknat inom arbetarrörelsen.¹⁰ Det är först på 1930-talet som man mer aktivt och

Titelsida till *Hjalmar Brantings jordafärd*.

systematiskt medverkar till att partidistriktet har tillgång till projektörer och, efter hand, egenproducerade filmer.¹¹

Under andra halvan av decenniet händer dock två intressanta saker. I november 1938 söker arbetarrörelsens filmkommitté stöd hos verkställande utskottet (VU) för att få till stånd en "storfilm" om Hjalmar Branting. VU är positivt till detta projekt, som vi ju i backspegeln vet strandade på vägen.¹² Och i slutet av augusti 1937 tar man beslut om att för 300 kronor köpa negativet till en filmupptagning från Brantings begravning. Kanske är det "Hjalmar Brantings jordafärd" det är fråga om, möjligen har denna ställts ihop med kopian som underlag, eller är det fråga om ett helt annat material.¹³ För teorin om att filmen klippts ihop långt efter själva händelsen talar starkt det faktum att mellantexterna, som jag snart ska visa, innehåller en del flagranta sakfel. Skulle det vara så att filmen köpts in av SAP, kan den ha visats runt om i landet med de reseprojektörer för smalfilm som partiet skaffat centralt för distriktet att disponera.¹⁴

Att begravningen däremot var av stort intresse för dåtidens övriga, stora filmproducenter säger det stora antalet bioannonser i dagspressen om extranummer med "fullständig upptagning" eller "utförliga serier filmbilder" från begravningen, filmer som visades i Stockholm senare på begravningsdagens kväll, och i exempelvis Malmö och Lund dagen därpå.¹⁵ Det är alltså inte otroligt att någon av alla de professionella filmare från exempelvis Svensk Filmindustri eller Kinocentralen, som befann sig ute på Stockholms gator vid den tiden, långt senare kommit på idén att tjäna pengar på gamla negativ genom att sälja dem vidare. Av själva bildernas utförande att döma är också upphovsmännen proffs. Att filma var vid 1920-talets mitt knappast någon hobby för gemene man.

Vem som än producerat "Hjalmar Brantings jordafärd" torde dock mer än en person ha varit inblandad, ty kamerans positioner vittnar om att flera filmare stationerat sig på skilda platser samtidigt i Stockholms innerstad. Att med en enda av dåtidens tunga och otympliga kameror följa ett stort begravningståg på en lång vandring, utan att rigga kameran vid vissa punkter, var troligen inte aktuellt. Kameraåkning på ett fordon var en avancerad teknik vid den här tiden. Rörde det sig inte om en storproduktion, låg den äldre tekniken närmare till hands: att ställa upp maskinen på en ställning

och panorera det som fanns framför.¹⁶ I en bioannons säljs också en begravningsfilm in med hjälp av påpekandet att den är ”upptagen av sex fotografer”.¹⁷ Eftersom noggranna beskrivningar i form av kartor över begravningsprocessionens uppställning och färdväg publicerades i ett antal dagstidningar i förväg var det enkelt att förbereda produktionen.¹⁸

Det förhållandet att det handlar om en planerad och professionellt utförd produktion av en offentlig och nationellt samlande ceremoni gör att det ligger nära till hands att dra paralleller med vad Daniel Dayan och Elihu Katz kallat en *mediehändelse*, ett slags massmedialt omhuldade helgfiranden eller ceremonier, som bryter av det vardagliga nyhetsflödet för att skapa historia. Mediehändelser är omsorgsfullt organiserade i förväg och initiativet kommer från offentliga aktörer från det samhälleliga etablissemang utanför massmedia, som regeringar, parlament, internationella kommittéer eller politiska partier, och de annonseras på olika sätt för att garantera publikens deltagande. Eftersom ett av mediehändelsens utmärkande drag är att människor ska kunna följa den live, fördelade gruppvis hemma i sina egna vardagsrum, tillhör den emellertid tv:ns tidsålder. Således är dagens olympiska spel en mediehändelse, medan Leni Riefenstahls film om Berlinolympiaden 1936 var något annat;

Hjalmar Brantings begravning uppmärksammades stort i dagstidningar från vänster till höger.

av den orsaken kvalificerar sig tv-sändningarna av Olof Palmes begravning 1986 och Anna Lindhs minnesstund 2003 för begreppet, under det att ”Hjalmar Brantings jordafärd” och Per Albin Hanssons begravning 1946, som sändes som inslag i SF:s veckorevy, faller utanför. Något slags mellanting blir vidare Tage Erlanders minnesstund, där själva processionen till Folkets hus bandades och sändes i referat i omedelbar anslutning till den följande direktsända högtidligheten.¹⁹

Men de formella kriterierna till trots finns det intressanta drag i Brantingfilmen, men också i övriga mediers bevakning av samma skede, som kan stärka uppfattningen att Brantings begravning i alla fall kan ses som ett förstadium till en mediehändelse. Jag har redan berört det socialdemokratiska partiets förberedelser. Tillsammans med LO bekostade SAP begravningen. Ansvaret för organiseringen låg på en särskild kommitté bestående av personer ur partistyrelsen, Stockholms arbetarekommun, samt av Brantings son Georg, en grupp som förefaller ha haft så gott som daglig kontakt med pressen.²⁰ Den som följde någon av de stora liberala eller socialdemokratiska dagstidningarna dagarna innan visste därför i förbluffande detalj vad som skulle inträffa söndagen den 1 mars i Stockholm.²¹ Denna närhet i rapporteringen kom, som jag redan antytt, till uttryck genom biografernas visningar av expressbilder från jordafärden. Men också i det nystartade Radiotjänsts första riktigt stora bevakning – Sven Jerrings, tyvärr inte längre bevarade, radioreferat av begravningen, som sändes mellan klockan 19 och 20, även det kvällen den 1 mars – jämte *Aftonbladets* dagsfärska rapportering.²²

Redan i förväg hade pressen emellertid trissat upp förväntningarna till ett maximum, genom att återge de internationella kollegornas stora uppmärksamhet, informera om inställda matinéer och stängda museer, eller med utfästelser om att Brantings begravning skulle bli den största och mäktigaste som någonsin förlänats en svensk man.²³ Inte minst lär de konkreta råden bidragit; om hur begravningsdeltagaren skulle orientera sig i staden med de omfattande trafikomläggningarna eller om att det var viktigt ”att icke möta upp för tunnklädda”.²⁴

Vad det gäller själva filmen hjälper också upplägget av de dryga 13 minuterna, utan hänsyn till när de slutligen klippts ihop, till att

förstärka intrycket av mediehändelse. Det är inte speciellt komplicerat; formen är en enkel berättelse. Eftersom en begravning med procession, med dess rörelse i rummet från en plats till en annan, har en sådan struktur i sig själv kan det tyckas som en självklar lösning. Men här är det trots allt uppenbart att de ansvariga reflekterat över berättelsens symboliska effekter och dimensioner, särskilt genom mellantexterna, med vita bokstäver på svart botten, som klippts in under färden. På så sätt utnyttjas berättandet för att accentuera det retoriska elementet i filmen, utan att den följer ett klassiskt argumenterande upplägg, som annars är vanligt i dokumentära filmer.²⁵

Ett typiskt drag hos en mediehändelse är också journalistens guidning in och igenom den speciella tillvaron och ut, tillbaka till verkligheten. Väl inne i denna extraordinära existens förlorar reportern oftast den kritiska hållning som är yrkets själva signum, för att själv låta sig dras med i den allmänna andan av nationell försoning på den rådande hegemonins villkor.²⁶ Det lättaste sättet att förstå hur denna guidning – filmmakarens del i ett större arbete med att skapa en mediehändelse – fungerar i ”Hjalmar Brantings jordafärd” är att följa berättelsen från början till slut, med dokumenten kring Socialdemokratiska partiets planering av högtiden och dagstidningarnas skildringar som ledtrådar.

Från ”fädernehuset vid Drottninggatan”

”Den 24 februari 1925 avled Hjalmar Branting. Hans begravning blev en sorg högtid utan motsvarighet i huvudstadens historia”, säger texten som inleder filmen om statsministerns ”jordafärd”. Ordet ”jordafärd”, ovanligt i 2000-talets språkbruk, har en historia i 1500-talet. Ursprungligen betydde det begravning eller begravningssceremoni, och syftade bokstavligen på ”likets förande till jorden”.²⁷

Inom arbetarrörelsen fanns en tradition att falla tillbaka på av att göra ledarnas begravningar till offentliga manifestationer för gemenskap och enighet kring vad den avlidne representerade. Det ligger nära till hands att betrakta dessa som vad historikern Eric Hobsbawm med flera forskare kallat *invented tradition*, ”en process av formalisering och ritualisering, som karaktäriseras av hänvisningar till det förflutna, om så bara genom vördnadsbjudande repetition”.²⁸

Detta behov av att uppfinna nya traditioner ska ha trängt sig på i tomrummet efter den liberala ideologin om social förändring, som under 1800-talet sopade rent från gamla sedvänjor och irrationellt tänkande. Ty inte heller den moderna människan klarade sig utan livets formaliseringar.²⁹

Mycket av det som möter kring Brantings jordafärd känns därför igen i lika hög grad från organisationen av tidigare som senare arbetarrörelsebegravningar. Till de händelser som föregick och som repeterades genom begravningen av Branting hörde chefredaktören Axel Danielssons likbegängelse i början av januari 1900, LO:s ordförande Fredrik Sterkys jordafärd blott ett par veckor därpå, samt August Strindbergs griftefärd mitt i maj 1912. Alla tillfällen då rörelsens dagstidningar användes som kommunikationskanaler till de presumtiva begravningsdeltagarna. Och samtliga därtill evenemang där Branting själv hade intagit en central position.³⁰ Den breda folkliga traditionen hade i huvudstaden emellertid, åtminstone enligt *Stockholms-Tidningen*, dessutom formats av ytterligare ett antal händelser: författaren och politikern August Blanches (1868), författaren Viktor Rydbergs (1895), rösträttskämpen Julius Mankells (1897), den socialdemokratiska partisekreteraren Karl Magnus Ziesnitz' (1901), Nordiska museets och Skansens skapare Arthur Hazelius' (1901), den liberala politikern och publicisten Sven Adolf Hedins (1905), fackföreningsledaren Ernst Blombergs (1911), poeten Gustaf Frödings (1911), samt den liberala statsministern Karl Staafs (1915) begravningar.³¹

Detta sätt att använda ceremonierna för politiska manifestationer öppnar för slutsatsen att ordet "jordafärd" i filmen om Brantings dito, fick en djupare mening genom själva berättelsen. Dels på så vis att olika griftefärder mer eller mindre korsar varandra eller sammanfaller – inte i tid, men väl rumsligt – och att Brantings procession kunde kopplas samman symboliskt med sina för- och efterträdares.³² Delvis därför att den tog sin början på samma ställe som Brantings liv: vid "fädernehuset vid Drottninggatan", som det anges i nästkommande mellantext. Härigenom följer den Brantings jordebana och knyter dess hållpunkter samman symboliskt, från liv till död.³³

Redan här vill jag dock göra en utvikning. För Branting var inte född på Drottninggatan, utan på Styckgjutargården i anslutning till Gymnastiska Centralinstitutet, där hans far Gabriel Branting fos-

trats under Pehr Henrik Ling.³⁴ Och det vi ser i bild är inte ens Drottninggatan, men däremot ingången till Nortullsgatan 3, huset som fadern börjat bygga i slutet av 1850-talet, dit Hjalmar flyttade när han var två år, och sedan kom att återvända med sin egen familj och stanna i till sin död.³⁵

Denna miss stödjer förstås teorierna att filmen klippts av en person som inte befann sig på platsen, alternativt att den redigerades långt efter upptagningen. Men fortfarande bidrar förstås påståendet om "fädernehuset vid Drottninggatan" till berättelsens logik.

Under alla förhållanden: här på Nortullsgatan är klockan nu ett par minuter förbi kvart över två på eftermiddagen.³⁶ Detta ögonblick, som anges precist av pressen, har laddats sprängfullt, genom noggrann förberedelse och tröttsam väntan. Också den konservativa *Svenska Dagbladet* skildrar omsorgsfullt hur ingen flaggstång stod att finna utan flagga, hur arbetarskaror redan tidigt på morgonen rörde sig mot stadens centrum, om trängsel och köbildningar och om hur några företagsamma till och med medtagit stolar för att vid klockan tio börja bida tiden. Till familjen Branting på Nortullsgatan anlände från tidig morgon och framåt en strid ström av blommor och kransar, som liknades vid ett sorgset skådespel för alla dem som fylkats på trottoaren mittemot. Bland andra *Stockholms-Tidningen* skriver om hur polisen vid lunchtid måste ingripa i den oerhörda trängseln framför hemmet, genom att sortera publiken i skilda led.³⁷

För filmens skildring av det historiska tillfället har fotografen placerat sig mitt framför huset på Nortullsgatan. Härifrån kan kameran fånga kistan och följa den ut genom porten, och – med en lätt panorering – fram till flakvagnen med katafalken, båda höljda i svart kläde, som väntar till vänster. Blomsterutsmyckningen syns inte alldeles tydligt, men vi anar den mjuka kullen av mörkröda rosor och de vita banden, hälsningar enbart från de närmaste anhöriga. De mörka pelarväggar som syns utvikta från varje sida av porten är dekorationer i form av höga lagerträd, och på marken ligger, som traditionen bjöd, utstrött granris.³⁸ *Dagens Nyheter* beskriver den stora stunden, den vi delvis också ser i bild:

Regeringens medlemmar hade anlämt, och filmfotograferna på kullen stodo färdiga att föreviga det ögonblick när Hjalmar Branting

Kistan lyfts upp på katafalken. Den kortväxta Anna Branting skymtar i porten till Nortullsgatan 3.

för alltid lämnade hemmet. Klockan 2.15 började sorgringningen i Gustaf Vasa-kyrkan och en stund senare fördes kistan ut till likvagnen. Det rådde en absolut tystnad bland åhörarskarorna. Musikkåren spelade upp Hugo Alfvéns sorgmarsch. De sörjande intogo sina platser. Fanorna höjdes och tåget satte sig i rörelse ner mot Drottninggatan, medan en gammal kvinna av den hyenetyp som varje större Stockholmsbegravning ej tycks kunna bli kvitt samlade ihop avfall från kransarna i sin muff.³⁹

Det är mellan åtta och tio män i svarta rockar och höga hattar som bär kistan. Närmast till hands att anta är nog att det är dem som utsetts till hedersvakter vid graven, tio ”veteraner” från sju parti- och fackförbund: den Socialdemokratiska föreningen, Hatt- och pälindustriarbetarförbundet, Metallarbetarförbundet, Träindustriarbetarförbundet, Varv-, mekaniker- och hjälparbetarnas förbund, Teaterarbetarefackföreningen och Kommunalarbetarförbundet/spårvägsmännen.⁴⁰

På båda sidor om likvagnen hälsas kistan med blottade kala huvuden av de kransbärare, som ska flankera den på vägen mot kyrkan. Kransarna i täten är de förnämsta, av vilka flera senare ska följa efterkommande arbetarledare till graven: vänster om Socialistinternationalens, Nationernas förbunds, och kollegorna i Englands, Tysklands och Danmarks kransar, höger om SAP:s, LO:s, regeringens, den socialdemokratiska riksdagsgruppens, Stockholms Arbetarekommuns.⁴¹ Kvar i porten till Norrtullsgatan 3, tror jag mig skymta familjen. Längst fram antagligen Anna Branting med ansiktet skylt av sin skira, svarta sorgslöja, som räcker ända ner till knäna.⁴² Där står de stilla när vagnen med kistan försvinner. Och vi får aldrig se hur de tar plats i kortegen, åtföljda av de till fots vandrande statsråden – utom den tilltänkte efterträdaren, men i praktiken dödsmärkte F. V. (Fredrik Vilhelm) Thorsson – samt *Social-Demokraternas* redaktör Arthur Engberg.⁴³

Förbi Folkets Hus på väg mot Storkyrkan

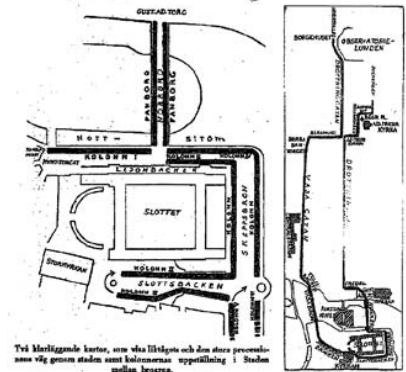
”I spetsen för tåget gick den socialdemokratiska regeringen, följd av en fanborg på 250 flörhöljda röda standar och fanor”, anger den text

som bryter av när kistan och kransbärarna tågar ut ur filmens första scen.⁴⁴ Vi ser dem i filmen från kortgevägen, något ovanifrån, med en publik av sorgklädda åskådare i förgrunden, och kortegens vagnar framkörda i bakgrunden, men fanborgen finns fortfarande inte i sikte. Ännu en gång leder alltså texten fel. Efter musikerna och fanborgen passerar i själva verket kistan med bärarna av de finaste kransarna, och inte förrän därefter kommer regeringen, de övriga kransbärarna och de anhöriga.⁴⁵ Sant nog existerade på ett tidigt stadium tanken att låta den stora processionen starta vid sorgehuset, men planen ändras, förmodligen av både praktiska och personliga skäl. Till slut blir det för den första sträckan till kyrkan inget annat än en mindre procession med fyrtiotalet standar och fanor, och utan folkets breda uppslutning.⁴⁶ En rimlig förklaring till att filmen säger annorlunda är, återigen, att dess mellantexter infogats årtal efteråt, och då möjligen med Zeth Höglunds Branting-biografi som underlag, vars omfattande slutkapitel om jordafärden inleds med några formuleringar som liknar mellantextens.⁴⁷

Ett dokument hos socialdemokraterna, liksom tidningarnas återgivning, anger att rutten blivit ändrad: nu utgörs den av Norrtullsgatans fortsättning i Drottninggatan, en sväng till höger i hörnet vid Folkets Hus, in på Barnhusgatan, över Norra Bantorget, därpå Vasagatan, Tegelbacken, Vasabron och så framme i Gamla stan och strax backen uppför Storkyrkobrinken till Storkyrkan.⁴⁸ ”[N]är processionen satte sig i rörelse voro samtliga trottoarer fyllda av kompakta människomassor”, uppger *Dagens Nyheter*, och man anger, i ungefär samma linje som konkurrenterna, åskådarantalet till dryga 100 000.⁴⁹

Även filmaren tycks vilja illustrera ett liknande budskap. Ett första enkelt grepp är förstås att utnyttja samspelet mellan text och film; den dramaturgi som skapas av mellantexterna är den vi emotser i bild, och måhända just därför även den vi verkligen ser, oavsett bildens exakta innehåll. Psykologiskt torde det kunna fungera så att betraktaren skapar sig en uppfattning om att det är en massa hon ser också genom föreställningar om vad som finns utanför bilden. Och denna bild av massorna är förstås en bärande ingrediens för den som vill förmedla intrycket av att det handlar om en historisk (medie)händelse.⁵⁰

Kl. 2.15 e. m. utgår sorgetåget från Norrtullsgatan 3.

Kartor över kolonnuppställningar och jordafärdens väg, publicerade på DN:s förstasida begravningsdagen.

En man, sannolikt på Norra Bantorget, har just gjorts uppmärksam på kameran av kvinnan bredvid i folkhavet.

I bild är vi nu två minuter och åtta sekunder in i filmen, när tåget syns på långt avstånd, från den lilla människans horisont i folkhavet. Det stora utrymmet talar för att det är Norra Bantorget, i sin östra del ”en kompakt människomassa om ända till sex- och sjudubbla led, tåligt bidande halv 3-slaget”.⁵¹ Kameran är på nytt placerad över folksamlingarna, men perspektivet är nu mer påträngande. Vi ser hur filmaren på typiskt manér fångar de närmast ståendes intresse. En kvinna längst fram i bild stirrar nyfiket, och det ser ut som en annan kvinna ett par rader längre fram, som verkar upptäcka kameran i ögonvrån, berättar för mannen bredvid, som därpå vänder sig om och tittar. Fascinationen inför filmmediet hos de filmade, som i fabriksfilmer från seklets början skapade av företaget Mitchell and Kenyon, bildar några ögonblicks brott i berättelsens flöde, när uppmärksamheten vänds tillbaka mot kameran: ”Det här är en film, det här är något stort”, kanske vi tänker.⁵² *Svenska Dagbladet* rapporterar:

Så blir det åter ett uppehåll, och halsarna sträckas, fötterna komma i rörelse för att neutralisera befarade vådliga verkningar av den kalla trottoarmodden. Men så ringer det i Adolf Fredrik, så bryter ljudet av instrumentalmusik igenom stillheten och så skymtar man vid Drottninggatan de första blänken från instrumenten. Det låter fylligt och, tack vare mängden av träblåsare, vackrare än den något sträva demonstrationsmusiken brukar ljuda på första maj; det är något suggererande i de rullande rytmerna, så verkningsfulla mot de förstämnda och svartklädda trummornas dova virvlar.⁵³

Publikbilderna avlöses dock snabbt av ett nytt textmeddelande: ”Långsamt skred tåget förbi Folkets hus, där Brantings livsgärning till stor del utförts vid redaktionsbord och i talarstol.” Nu har filmaren posterat sig högt upp i en lägenhet. Antagligen har vi rört oss baklänges till Drottninggatan – som draperats av svenska fanor och svarta sorgkläden och där fönstren härbärgerade en stor publik⁵⁴ – och kan följa från ett fönster hur processionen passerar. Disciplinen är nästintill militärisk. Först i raka led Svenska musikerförbundets janitscharorkester spelande Hugo Alfvéns sorgmarsch, specialkomponerad till Hjalmar Branting och begravningen. Så fanborgen med Stockholms arbetarsångförenings vita standar längst fram

i centrum.⁵⁵ ”Det var de gamla röda fanorna som Hjalmar Branting gått framför ut till Gärdet så många gråa och soliga första-maj-dagar. Det var de gamla grånade fanbärarna – fast uppblandade med representanter för yngre generationer”, förklarar *Dagens Nyheter* om dem som man menar långt innan tanken uppstått att Branting någonsin skulle bli statsminister vaktat vid hans sida.⁵⁶

Efter fanborgen följer så kistan, kransbärarna och kransarna, uppåt hundra till antalet och först och främst med röda band, vilka, enligt *Svenska Dagbladet*, förs fram ”av präktiga arbetartyper i hög hatt och vit halsduk”, även om man också märker ”en och annan kvinna med i flocken”.⁵⁷ Efter nästa klipp har filmarens position ändrats, så att kortegen rör sig bort från kameran istället för fram emot den. Härigenom rycks publiken med, och kan följa med tåget bort ur bild, mot nästa mål.

Drottninggatan, smyckad med flaggor och sorgdukar, och med publik i varje fönster.

Riksdagshus och slott flaggade på halv stång

”Riksdagshus och Slott flaggade på halv stång. Folkets främste talesman hade slutat sin gärning”, står det i nästa mellantext. Med Riksdagshuset, där Branting verkat, och vattnet i bakgrunden skriker sedan tåget långsamt förbi åskådarna med deras bara huvuden. Himlen ger ett grått och mulet intryck.

Vid iakttagelsen om vädret, stannar jag åter en stund. Är det då ett rent slumpspel eller är det ett medvetet grepp att ”Hjalmar Brantings jordafärd” överlag är mörk, utan skarpa kontraster och att himlen fått en gryntigt grå ton? En första koll med SMHI ger inget tillfredställande svar; de uppgifter man har kvar idag om vädret i Stockholm den 1 mars 1925 anger en maxtemperatur på 2 grader, en minimumtemperatur på 0,5 grader och en vindstyrka på en meter per sekund, ost/nord-ostlig riktning, men ingenting om sol, snö eller regn.⁵⁸ En notis i *Svenska Dagbladet* bestämmer emellertid nederbörden i Stockholm från och med klockan tre f.m. den 1 mars och ett dygn framåt till 0,0 millimeter.⁵⁹ Oaktat orsaken – och den egentliga väderleken – konstaterar jag tills vidare den mörka och mulna begravningsstämningen runt tåget.

Tillbaka i berättelsen, nu fyra minuter och 26 sekunder, kommer nästa text: ”En märklig syn: konungen hedrar arbetarhövdningens jordfästning och en röd fanborg vandrar in under Storkyrkans

En märkelig syn: konungen hedrar arbetarhövdingens jordfästning och en röd fanborg vandrar in under Storkyrkans historiska valv.

Mellantexten proklamerar ett historiskt ögonblick.

En kvinna bland männen i fanborgen vid Storkyrkan.

Regeringen med statsminister Rickard Sandler och utrikesminister Östen Undén i täten.

historiska valv." Kameran är placerad nära och i jämnhöjd med processionen, just där den gör en sväng i riktning mot kyrkan. Hastigt, men precis intill oss, passerar fanborgen. Kistan dröjer en stund, och den förste kransbäraren, nu mitt i bild, söker kameran. Strax därpå kommer regeringen i samlad trupp, med största trolighet med de båda "excellenserna" statsminister Rickard Sandler och utrikesminister Östen Undén i spetsen.⁶⁰

Därefter har filmmakaren gjort ett klipp inför nästan scen, där kameran visar Storkyrkan från andra sidan gatan, snett, något ovanifrån. Två svarta bilar står framför ingången, och några män tar av sig sina höga hattar i samma ögonblick som de stiger ur. Det är kung Gustaf V med kronprinsen Gustaf Adolf och prinsarna Carl och Wilhelm, som skymtar. Stadens kyrkklockor har ringt sedan processionen lämnade Norrtullsgatan klockan kvart över två, och stegvis efter jordafärdens väg. Nu har turen kommit till Skansen, där man ringer klockan tre, ungefär samtidigt med kungligheternas ankomst.⁶¹

Direkt efter kungligheterna väller den stora fanborgen fram, så att kameran nästan försvinner mitt i den. Den "märkliga synen" har givetvis, trots det faktum att Gustaf V och Branting varit skolkamrater i fyra år, en laddad symbolik.⁶² Kungen som endast drygt 10 år tidigare i den så kallade borggårdskrisen hotat att stjalpa parlamentarismen över ända lyfter nu på hatten för "hövdingen", folkets konung. Och publiken befinner sig mitt i denna situation, som precis som en riktig mediehändelse fångar en vändpunkt.⁶³ Ett epokskifte i svensk historia.

Utan att filmen explicit pekar i den riktningen, finns emellertid ännu en dimension till dessa bilder. Ateisten Hjalmar Branting som på borgerligt vis knutit det äktenskapliga bandet med den fränskilda Anna von Kraemer i april 1884,⁶⁴ har fått kompromissa för att vinna etablissemangets gillande. Det är till slut kyrkan, visserligen genom kyrkoherden och den socialdemokratiske ledamoten av riksdagens första kammare Ernst Klefbeck, som fäster honom vid jorden, nära nog 41 år senare.⁶⁵

Från kyrkan mot graven

När de ca 1700 gästerna – varav 650 speciellt inbjudna och 1000-talet representanter från den fackliga rörelsen i Stockholm samt depu-

tationer från landsorten – samlats i Storkyrkan, hade dock för länge sedan förberedelserna satts igång av dem som senare skulle möta upp och följa Branting till graven.⁶⁶ På samma sätt som var brukligt vid första maj hade pressen, nu även den liberala, med ett par dagars varsel publicerat noggranna uppgifter om kolonnuppställning och tågordning.⁶⁷ Huvudledaren, ombudsmannen Victor Ek skulle ha sig underställda fanborgen och därefter sex kolonner, alla med egna ansvariga, och varje kolonn med ett antal marskalkar.⁶⁸ Men stick i stäv med arrangörernas önskemål att endast dem som tänkt sig delta i processionen ska dyka upp, blir Skeppsbron ett enda ”människohav” och ”[t]rappan till Gustaf III:s staty” belamrad ”så att inte en handsbredd” lämnats fri.⁶⁹

Tre sekunder efter att filmen övergått i sin sjunde minut blickar vi uppför Slottsbacken vid Kungliga slottet, och kameran, antagligen placerad på statyn nedåt kajen, panorerer över området. Förutom vimlet av människor som går hit och dit fångar filmaren den tredje kolonnen som ska formars från obeliskens till Skeppsbron, av ”alla övriga, som önska deltaga”. Samtidigt, utanför bild, formerar sig den första kolonnen på Leijonbacken, på slottets andra långsida, reserverad för delegationer från landsorten. Att man kallt räknat med stor uppslutning är uppenbart, eftersom de övriga kolonnerna också är tänkta att bestå av tillströmmande folk och inte bara partieller fackföreningsmedlemmar från Stockholm. Så ska folkets begravningsprocession slå en betecknande ring runt det Kungliga slottet; den andra kolonnen ”utmed slottet, från Lejonbacken till obeliskens”, den fjärde längs Lejonbacken ”utmed Skeppsbron” och ”fram till Gustaf III staty”, den femte på ”Skeppsbron utanför Telegrafverkets hus” med sträckning ”i mån av behov fram emot Slussen”, samt den sjätte ”i jämbredd med kolonn 5” löpande bredvid, på andra sidan spårvagnsspåret.⁷⁰

Nästa scen kommer sju minuter och trettiosex sekunder fram i filmen. Planenligt paraderar processionen nu med riktning bort från kyrkan, nerför Slottsbacken, som är kantad av kolonnernas människomassor. Klockan har blivit ungefär halv fem. I täten går orkestern, så fanborgen, kistan, kransbärarna, och sedan tåget av anhöriga och kyrkobesökare. Vinden tar tag i fanorna och nu ser vi tydligt hästarnas svarta schabrack. Mitt i människohavet står en man och röker,

Kolonnerna ställer upp på Slottsbacken.

Processionen på Slottsbacken på väg bort från Storkyrkan. En man i publiken röker demonstrativt och vänder sig mot kameran.

Gustaf Adolfs Torg.

som om han lite otåligt försökte distansera sig till den storslagna händelsen.⁷¹ Utanför bilden är det dags för massorna – totalt ska man bli åtminstone 15 000 – att haka i processionen, allt enligt det förhandsbestämda schemat. Under det att tåget går över Norrbro bildar fanorna hedersvakt – ett mönster som ska upprepas även på senare socialdemokratiska partiledarbegravningar – och då de sedan anslutit till tåget har fanborgern nått upp till de cirka 250.⁷²

När vi möter upp Hjalmar Brantings jordafärd igen har den, allt efter färdplanen, tillryggalagt sig Norrbro, och vi är nu vid Gustaf Adolfs torg och Operan. I den mörktonade fanborgern anar den som skärper uppmärksamheten stundtals ett ljusare inslag. Det skulle kunna vara den som *Svenska Dagbladet* hört talas om, ”en undan-gömd och ensam svensk flagga”, vars tätposition egentligen borde ”ha varit given”.⁷³

Vi ser nu Sveriges första ryttarstaty, föreställande Gustav II Adolf och skulpterad av Pierre Hubert L'Archevêque 1796. Det är knappast troligt att mötet mellan den stora riksbyggaren från 1600-talet och den man som varit med att grunda 1900-talets nya, demokratiska Sverige, är en tillfällighet, varken vad det rör jordafärdens planering eller filmens redigering. I själva verket hade just Gustaf II Adolf under många decennier varit föremål för hetsiga debatter mellan svenska höger- och vänsterkrafter. Linderborg ser till och med Gustaf Adolf-kulten som ”ett led i borgerlighetens kamp om det allmänna historiemedvetandet, som ytterst syftade till ideologisk hegemoni och samhällslugn”.⁷⁴

I denna strid om tolkningen av Gustaf II Adolf var också Branting själv synnerligen engagerad. Då de årliga festligheterna kring krigarkungens död går av stapeln 1884, talar han på SAP:s och Järn- och metallarbetareförbundets ”motfestligheter” i Stockholm: ”Vi protestera mot den vrängda uppfattningen af Gustaf Adolf, hvarigenom det lyckats vår öfverklass att göra honom till nationalhelgon. Man förfalskar hans minne för att det skall passa in i den nya chauvinismen här hemma”, lyder budskapet då.⁷⁵

Men faktum är att det fanns ännu en koppling mellan arbetarrörelsen och Gustaf II Adolf. Den hade i sin tur sin upprinnelse i en annan upprörd diskussion om ytterligare en kunglig staty, skriver konstvetaren Allan Ellenius, som skildrar tillkomsten av Karl X

Gustafs ryttarmonument i Stockholm. I samband med förberedelserna inför firandet av freden i Roskilde 1658 cirkulerar nämligen namninsamlingar för uppförandet av statyn över konungen som stått i spetsen för "tåget över Bält". Men Branting förklarar i Riksdagens andra kammare att man "borde undvika allt som hade tycke av hyllning till vapnen och den starkes rätt".⁷⁶

När monumentet slutligen står färdigt är inte mycket sig likt. Av alla platser just på Gustaf Adolfs torg hade den 4 juni 1917, dagen innan invigningen av Karl X Gustafs ryttarstaty, ägt rumt hårda arbetarkravaller. Med inspiration från Ryssland hade man de föregående månaderna försökt knyta band mellan arbetare och soldater, och luften måste ha varit mättad av revolution. Snarast var det nu monarkin som hamnat i "kris".⁷⁷ Då dök Branting personligen upp och ska själv inte ha varit långt ifrån att bli nerriden av poliser, i samband med att han uppmanade de demonstrerande att istället bege sig till Folkets Hus.⁷⁸

Efter scenen vid statyn släpper filmen jordafärden ur sikte; resten av vägen mot Adolf Fredriks kyrkogård finns inte med. I gengäld beskrivs vad som händer när man väl är framme vid graven: "Arbetare från hela landet hade samlats i sorgetåget, som under flera timmar defilerade förbi den enkla graven", säger de sista textraderna. I den tilltagande skymningen syns nu nästan bara facklornas fladdrande ljus över graven. Ett hastigt klipp ger sedan den avslutande bilden: Brantings kista sänks stilla ner i jorden. Tidningarna talar om det vi inte kan höra; hur musikerna i samma ögonblick övergår från att ha spelat Alfvéns sorgmarsch till Vilhelm Stenhammars "Sverige".⁷⁹ Men de säger också en hel del om det som inte kameran visar, så som *Stockholms-Tidningen*:

I skenet av de fladdrande blossen paradera, defilera, hylla och hälsa massorna. Huvudena blottas åter, och ansiktena vändas mot mullhögen, där den vördades stoft vilar. Det är en sista blick, och den talar enkelt och sant om vad för känslor som bäras i alla dessas hjärtan – åldriga kvinnor och män, ynglingar och flickor. Det ligger en monumental vördnadsbetygelse i dessa ansikten, som ge denna sista blick. Och under tiden kolonn efter kolonn defilerar sågas minnesorden vid griften.⁸⁰

Adolf Fredriks kyrkogård, kistan sänks ner i graven.

Samtidigt som tåget anländer vid femtiden avvaktar fortfarande mer än hälften av deltagarna avmarschen. Som de flesta andra får de invänta morgondagens tidning för att ta del av de många talen. Inte förrän efter sju om kvällen har högtiden hunnit till ända. Då har Anna Branting för länge sedan flytt därifrån. ”Mitt i ceremonierna”, säger hennes levnadstecknare Lena Svanberg, ”tar hon sin nioårige dotterson i handen och söker sig ut genom massan, vänder den ryggen, och så går de två sakta hem mot Nortullsgatan.”⁸¹

De många nivåernas berättelser

Det är inte svårt att se kopplingen mellan Linderborgs resonemang om personfixering och filmen om Brantings jordafärd. Som historiens senare mediehandlingar förmedlar den ett budskap om försoning. Och i likhet med vad som gäller för de flesta av dessa andra mediehandlingar kretsar den kring vad Dayan och Katz beskriver som en heroisk figur runt vilkens ”initiativ återintegrationen av samhället föreslås äga rum”.⁸² Branting är således, paradoxalt nog, som mest levande när han är död; aldrig har den berättelse om enighet som byggts upp runt honom fått ett mer gripbart och manifest uttryck.

På samma gång är det emellertid, som jag ser det, att göra det för enkelt för sig, att tolka filmen enbart i termer av manipulation och propaganda. Linderborg antyder själv att en vanlig kritik mot hegemonteorin är att den tenderar att leda till konspiratoriskt tänkande; teorin tar såväl ojämlika maktstrukturer som arbetarklassens egentliga intressen för givna. Hon erkänner invändningarnas berättigande, men tar, i mitt tycke, likafullt lätt på dem, när hon förenklar problematiken till att i slutänden handla om ett val av historiesyn.⁸³

Vad som är historisk sanning, när berättelsen ska relateras till det förflutna är emellertid ingen enkel fråga. Här vill jag anknyta till historiefilosofen Keith Jenkins. Enligt honom möter vi alltid världen som en text, eller i det här fallet en berättelse.⁸⁴ Anledningen till detta är att det förflutna är oändligt och följaktligen omöjligt att greppa i sin totalitet. En annan, relaterad, är att det förflutna är som ett flöde som när det passerat för alltid är borta. Eller som Jenkins uttrycker det: ”ingen redogörelse kan åter täcka det förflutna som det var för det förflutna var ingen redogörelse utan handlingar, situationer, osv”.⁸⁵

Å ena sidan fångar inte filmaren vad som helst när han riktar kameran mot det för oss redan passerade, men å andra sidan kommer filmberättelserna att skifta med olika filmmakare.

I fallet med Brantings begravning ska jag konkretisera med två exempel. Det första handlar om den poäng som Linderborg gör av användningen av formuleringar i rörelselitteraturen av typen ”solen sken som aldrig förr på storstrejkens första dag” eller, som i Höglunds biografi, ”dagen för Hjalmar Brantings jordafärd, upprann grå och kulen”. Sådana beskrivningar är, understryker hon, ”utstuderade bidrag till mytologiseringen av Branting och den tidiga arbetarrörelsen”.⁸⁶ Jag menar dock att man kan nyansera det resonemanget. Ty det behöver ju uppenbarligen inte vara så att sådana framställningar bygger på rena lögner. Snarare är det ju, som jag visat, troligt att vädret var tämligen dystert då den 1 mars 1925 anlände; framåt eftermiddagen var det dessutom alldeles säkert tämligen ruggigt. Att många av begravningsdeltagarna fogade den upplevelsen till resten av minnet av dagen och deras egen sorg är nog närmast allmänmänniskt, och inte nödvändigtvis ett uttryck för att man fallit offer för propaganda eller mytbildning.

Av den anledningen skulle jag hellre, i anslutning till begreppet *invented tradition*, i det här fallet vilja tala om *genre* eller *topoi* (alltså fasta retoriska byggstenar som ständigt återkommer i historiska texter). Att inleda en begravningsskildring med vädersymbolik tycks nämligen ha varit en regel, åtminstone i en arbetarrörelsekontext. Jag har funnit dem i arbetarpressens skildringar, inte bara av Brantings, utan även av Axel Danielssons och Fredrik Sterkys begravningar, och i Olof Palmes tal vid Tage Erlanders minnesstund. Men dessutom i skildringar från mer högerinriktade eller objektiva journalister: ”Det låg något dovt och förstämt redan i vädret den dag, då stoftet av Hjalmar Branting fördes till den sista vilan under familjegravens häll. Himlen var höljd i grått dok, inte en vindkåre rörde de tusende flaggdukarna, inte en glimt av sol bröt igenom marsdagens gråhet” inledde till exempel *Svenska Dagbladet* sitt reportage. Liknande formuleringar finner man därtill i introduktionerna i SF:s veckorevy över Per Albin Hanssons begravning och i Sveriges Televisions sändning från Olof Palmes minnesstund.⁸⁷

Det andra exemplet som jag tänker ta upp rör ytterligare en film-

snutt som finns bevarad från begravningen: en 55 sekunder lång journalfilm, producerad av Kinocentralen.⁸⁸ Av hela den ström av händelser som Brantings jordafärd utgjorde har man här valt ut en enda att visa för en större publik. Det är, kanske inte så förvånande, kungligheternas anländande till Storkyrkan; den historiska punkt där det gamla samhällssystemet mötte förespråkarna för det nya. Det mest intressanta är emellertid hur händelsen är filmad och redigerad. För här har kameran fått en annan placering. Nu fångar den bilarna med kungligheterna mitt på Trångsund, ovanifrån och med kyrkan till vänster. På så sätt får vi bättre utsikt – i profil – när kungen och prinsarna kliver ut och hälsar, hatten av. Efter följer sedan fanborgen och sist Brantings kista, liksom på efterkälken som om det inte vore den som stod i centrum. Effekten blir en helt annan än i ”Hjalmar Branting jordafärd”. Här kommer först mellantexten om kungen som hedrar hövdingens begravning, sedan fanborgen och så kistan, båda i kittlande närbild. Och inte förrän nu kommer de kungliga bilarna snett bakifrån på större avstånd än i Kinofilmen, majestäterna kliver ur och lyfter på hatten, varpå fanborgen genast väller fram till kyrkan i full kraft. I Kinosekvensen är alltså Gustaf V kung, medan ”Hjalmar Brantings jordafärd” låter honom abdikera för arbetarhövdingen. Följaktligen har vi två skildringar av samma händelse men utifrån olika vinklar och perspektiv. Men vilken är mest sann?

Slutsatsen bör kanske vara den att det fanns många sanningar om Hjalmar Branting, eller med andra ord: berättelser utifrån många blickpunkter och på åtskilliga nivåer. Ett sätt att illustrera detta är att återkoppla till Anna Branting. Hon hade i hela sitt liv fått höra att hon inte förstod eller engagerade sig tillräckligt för arbetarrörelsen. Ja, till och med att det var hennes fel om arbetarledaren undvek att umgås med arbetare eller slösade överklassmässigt på krogen. Själv föredrog hon att vara sympatisör i hjärtat och det tysta. På samma gång hade hon dock svårt för det politiska offentliga livet och alla choser som kom med statsmannarollen. Det var också därför, säger Svanberg, som hon lämnade graven: för att slippa ”hyckleriet”. Själv visste hon att det var det privatas politikbefriade miljö som maken behövde: ”Han ville att hemmet skulle vara en hamn, där den yttre världens vågor lade sig till ro”.⁸⁹ Som alla andra

Två filmer, två berättelser.

Jordafärdsfilmen: Kungligheterna anländer i bilar, Gustaf V lyfter på hatten.

Samma händelse skildras av Kinocentralen.

Jordafärdsfilmen: Fanborgen väller fram mot kyrkan.

I Kinocentralens version kommer Brantings kista liksom på efterkälken.

mänskliga varelser torde Hjalmar Branting haft många identiteter att växla mellan, identiteter som varierade med tid och rum. Den ena inte nödvändigtvis sannare än den andra.

Vidare behöver man heller inte förkovra sig särskilt länge i Brantingiana för att märka en process, där historien berättas om och förändras. Hela den forne motståndaren Zeth Höglunds praktverk i två band *Hjalmar Branting och hans livsgärning* är förstås ett prov på det. Och detsamma gäller Anna, som i *Min långa resa. Boken om Hjalmar och mig* låter den otvivelaktigt otrogne maken, istället framstå som en tankspridd och snäll farbror som i varje vacker och beundrande kvinna han möter aldrig ser något annat än en människa bland andra, upptagen som han är med sin kamp för Saken.⁹⁰

Emellertid blir man därtill varse hur Branting med familj också ”levde berättelsen” om arbetarledaren, fastän det kan vara fråga om en helt motsatt version än den som Linderborg talar om som en myt. Så får Anna, menar Svanberg, dra ett tungt lass till familjens försörjning, och är periodvis i akut behov av pengar, efter att hennes rundhänta och godmodiga man förslösat sin förmögenhet på sina

radikala kamrater. Detta faktum till trots måste skenet av den rike och frikostige arbetarfadern hållas uppe. Det händer, berättar Svanberg, när en stensprängare, som varit med om en arbetsplatsolycka, blir omhändertagen av Anna i en för henne känslig ekonomisk situation. Ty "[i]nte kan hon säga till honom att Hjalmars pengar är slut, uppfattningen att han är rik är outrotlig, och inte kan överklassaren som tagit sig an arbetarnas sak nånsin neka att hjälpa."⁹¹

Men att Branting medvetet försöker leva upp till sin bild i stort som smått sker, märker vi också, då han tar ett fängelsestraff för att försvara yttrandefriheten, för att vid frigivningen firas av stora väntande arbetarskaror.⁹² Eller när han, som han själv skriver i ett brev från Grängesberg, befinner sig "efter ett förträffligt möte i en församlingslokal på soffan i ett arbetarehem med filt över mig i samma rum som Palm och Ziesnitz".⁹³

Att de två brev jag citerade inledningsvis inte var några enstaka undantag, förstår vi av massmedias rapportering kring jordafärden, från vänster till höger. Inte bara i socialdemokratiska, utan också liberala kretsar, torde Branting ha varit mycket omtyckt, hos högern allt mer respekterad. Därför kan man inte säga att det var fråga om en enkel personkult, proklamerad ovanifrån, och utan folklig förankring. Inte minst genom mediernas mer entusiastiska än kritiskt distanserade deltagande, blev jordafärden till en kollektiv rit, som bidrog till att konstruera och svetsa samman nationen. Det var inte bara de socialdemokratiska retorikerna som såg Branting som en "hövding"; han hade blivit det också för tusentals människor. Under de 30-talet år som hans person skulle bli en gemensam nämnare för enandet av arbetarna och nationen fördes en kamp om och dialog mellan berättelser på många nivåer.⁹⁴ "Hjalmar Brantings jordafärd" var en i raden, när än den första gången visades. Men den skulle inte bli den sista.

Noter

1. Brev till *Social-Demokratens* (S-D) redaktion från O. V. Sundström 26/2 1925, Arbetarrörelsens Arkiv och Bibliotek i Stockholm (ARAB).
2. Brev till S-Ds redaktion från L. T.St. 1/3 1925 (ARAB).
3. "Hjalmar Brantings jordafärd", Statens Ljud- och Bildarkiv (SLBA).
4. Åsa Linderborg, *Socialdemokraterna skriver historia. Historieskrivning som ideologisk maktresurs 1892–2000*, Diss. (Stockholm: Atlas, 2001), s. 76 ff, citat på s. 90.
5. Ibid., s. 36 ff., 76 ff., 100 ff., citat på s. 100.
6. Ibid., s. 145.
7. Ibid., s. 29 f.
8. Jag är alltså nog med att inte ge berättelsebegreppet någon universell förklaringsförmåga. Ulrika Holgersson och Cecilia Persson, "Rätten att skriva människan. Historiemedvetande och berättelse som problematiska begrepp", *Historisk tidskrift*, nr. 4, 2002.
9. Se protokoll från Socialdemokratiska Arbetarpartiets (SAP) verkställande utskott 1925-1937 (ARAB).
10. Se till exempel svarsbrev till K. Heukvist, Krylbo Arbetsarekommun 29/1 1926. Korrespondens tillhörande Socialdemokratiska Arbetarpartiets partistyrelse (ARAB).
11. Protokoll från SAP:s verkställande utskott 3/12 1930; 9/12 1931; 16/4 1932; 4/3 1936; 22/9 1936; 28/5 1937; 6/10 1937. Om arbetarrörelsen och filmen se även ett särskilt temanummer av *Arbetarhistoria*, nr. 2-3, 2001, och historikern Eva Blombergs, "Tidens krav hette film. Framväxten av arbetarrörelsens filmverksamhet 1900–1940".
12. Protokoll från SAP:s verkställande utskott 24/11 1938 (ARAB).
13. Protokoll från SAP:s verkställande utskott 31/8 1937 (ARAB).
14. Protokoll från SAP:s verkställande utskott 4/3 1936 (ARAB).
15. Se till exempel S-D 1/3 1925, s. 2 f; och 2/3 1925, s. 2 f; *Arbetet* (Abt) 2/3 1925, s. 9 f; *Dagens Nyheter*, (DN) 28/2 1925, s. 16; och 1/3 1925, s. 21.
16. Se till exempel William H. Phillips, *Film: An Introduction* (Boston och New York: Bedford/St.Martin's, 2005), s. 96.
17. Se annons för biografen Piccadilly i DN, 1/3 1925, s. 21. Även August Strindbergs begravning visades på Stockholms biografier i nära anslutning till jordafärden. Se annonssidorna i DN, 20/5 1912.
18. S-D, 28/2 1925, s. 1; DN, 27/2 1925, s. 1 (den först planerade färdvägen, som senare ändrades); 28/2 1925, s. 1 och 1/3 1925, s. 1; samt *Stockholms-Tidningen*, (S-T) 1/3 1925.
19. Daniel Dayan och Elihu Katz, *Media Events: The Live Broadcasting of History* (Cambridge Mass. och London: Harvard University Press, 1994), s. 1–14. Jämför även Mats Jönssons bidrag – om firandet av Barnens dag under andra världskriget – till denna antologi. Kopior till de nämnda filmerna/TV-programmen finns hos ARAB.
20. S-D, 28/2 1925, s. 1; S-T, 28/2 1925, s. 1; DN, 26/2 1925, s. 1.
21. DN, 26/2 1925, s. 1; 27/2 1925, s. 1; och 28/2 1925, s. 1; *Aftonbladet*, (Ab) 25/2 1925, s. 1; och 26/2 1925, s. 1; S-T, 26/2 1925, s. 1; 27/2 1925, s. 1; och 28/2 1925, s. 1; samt S-D, 25/2 1925, s. 6; 26/2 1925, s. 1, 7; 27/2 1925, s. 1; och 28/2 1925, s. 1. Se även *Abt*, 26/2 1925, s. 1 och 27/2 1925, s. 1.
22. Se såväl tidningarnas förhandsupplysningar (till exempel S-T, 26/2 1925, s. 1) som radiotablåerna för den 1 mars 1925. Radiotjänst startade samma år som Branting gick bort. De äldsta bevarade inspelningarna i radioarkivet är dock från 1930-talets början. Angående Sven Jerings medverkan se Nils-Olof Franzén, *Hjalmar Branting och hans tid* (Stockholm: Bonniers, 1985), s. 350.
23. Till exempel S-T, 28/2 1925, s. 12 f; DN, 27/2 1925, s. 1; *Abt*, 27/2 1925, s. 1; *Ab*, 25/2 1925, s. 1; S-D, 26/2 1925, s. 7 och 27/2 1925, s. 1.
24. S-D, 27/2 1925, s. 1; DN, 28/2 1925, s. 11, 13, citat i DN, 1/3 1925, s. 11.
25. David Bordwell och Kristin Thompson, *Film Art: An Introduction* (New York: McGraw-Hill, 2001), s. 114.
26. Dayan och Katz, aa, s. 5 ff.
27. Svenska Akademiens Ordbok (SAOB) J114.
28. Eric Hobsbawm, "Introduction: Inventing Traditions", *The Invention of Tradition*, Eric Hobsbawm och Terence Ranger, red. (Cambridge: Cambridge University Press), s. 4. För ett liknande angreppssätt i förhållande till arbetarrörelsens ritualer se även etnologen Jonas Engman, *Rituell process, tradition och media. Socialdemokratisk första*

- maj i Stockholm*, Stockholm Diss. (Stockholm: Edsbruk Akademitryck, 1999) s. 27.
29. Hobsbawm, aa., s. 4 ff.
  30. *Abt*, 3/1 1900; 4/1 1900; 5/1 1900; 8/1 1900; 12/1 1900; och 23/1 1900; samt *S-D*, 16/1 1900; 17/1 1900; 22/1 1900; 15/5 1912; 17/5 1912; 18/5 1912, och 20/5 1912.
  31. *S-T*, 28/2 1925, s. 12. Jämför även Victor Lundbergs skildring av Mankells begravning, ”Den siste af de typiske 1848 år män i Sverge.’ Anteckningar om Julius Mankell och den svenska demokratins förhistoria”, *Historisk tidskrift*, nr. 3, 2005.
  32. Se exempelvis Fredrik Sterkys jordafärd, *S-D*, 22/1 1900, s. 1. Jämför även hur, i tv-upptagningen från Tage Erlanders minnestund, utgångspunkten för processionen var Brantings grav, och hur slutmålet för Palmes griftefärd var samma plats: Adolf Fredriks kyrkogård. Arbetarrörelsens huvudkvarter i Vasastan är för övrigt i dessa sammanhang klassisk mark. Notera till exempel hur Olof Palmes procession passerade Tunnelgatan, där SAP bildades av August Palm 1889; samma ställe som där Palme mördades, och som senare fick namnet Olof Palmes gata. Minnesstund för Olof Palme samt Minnesstund för Tage Erlander (SLBA).
  33. Andra exempel på ”semantiska dimensioner” hos mediehändelser är enligt Dayan och Katz till exempel Askungen-sagan vid kungliga bröllop, påvens diplomati liknad vid en pilgrimsfärd, eller metaforen av nybyggargränsen, ”the new American frontier”, för den första månlandningen. Dayan och Katz, aa, s. 12.
  34. Nils Beyer, *Den unge Hjalmar Branting* (Stockholm: Norstedts, 1985), s. 9 ff.
  35. Beyer, aa, s. 36 f. Lena Svanberg, *Anna Branting* (Stockholm: Bonniers, 1987), s. 155. Pressen anger samstämtigt Norrtullsgatan 3 som utgångspunkten.
  36. *DN*, 2/3 1925, s. 6; *S-D*, 2/3 1925, s. 5 och *S-T*, 2/3 1925, s. 6.
  37. *Svenska Dagbladet*, (*SvD*) 2/3 1925, s. 1; *S-T*, 2/3 1925, s. 6 och *S-D*, 2/3 1925, s. 5.
  38. *DN*, 2/3 1925, s. 6 och *S-T*, 2/3 1925, s. 6.
  39. *DN*, 2/3 1925, s. 6.
  40. ”Förteckning på de veteraner som skola bilda hedersvaktens kring kistan” (ARAB).
  41. *S-D* 2/3 1925, s. 5. Jämför till exempel högtidligheterna till Per Albin Hanssons, Tage Erlanders, Olof Palmes och Anna Lindhs minnen.
  42. Jämför *Hjalmar Branting – ett minnesalbum* (Stockholm, Bonniers, 1925), s. 47.
  43. *S-T*, 2/3 1925, s. 6; *S-D*, 2/3 1925, s. 5 och *DN*, 2/3 1925, s. 6. Om Thorsson, hans tilltänkta bana och bortgång några månader efter Branting se till exempel *Abt*, 6/5 1925, s. 1.
  44. *SvD*, 2/3 1925, s. 1.
  45. I dagspressen råder viss otydlighet om huruvida den stora gruppen kransbärare går före regeringen, men filmen, tillsammans med en anteckning hos SAP, bekräftar att det är regeringen som går först, låt vara efter fanborgen. *S-T*, 2/3 1925, s. 6 och *SvD*, 2/3 1925, s. 1. ”Nedfärden till Storkyrkan” (ARAB).
  46. För den tidiga planen se *DN*, 26/2, s. 1; för det slutgiltiga upplägget se *S-D*, 2/3 1925, s. 5 och *S-T*, 2/3 1925, s. 6.
  47. Zeth Höglund, *Hjalmar Branting och hans livsgärning*. Andra delen: *Statsmannen* (Stockholm: Tidens förlag, 1929), s. 435.
  48. ”Nedfärden till storkyrkan” (ARAB). *S-T*, 28/2 1925, s. 1, 6.
  49. *S-D*, 2/3 1925, s. 5; *SvD*, 2/3 1925, s. 13; *Ab*, 2/3 1925, s. 2; *S-T*, 2/3 1925, s. 6 och *DN*, 2/3 1925, s. 1, 8, citat på s. 8. Av dessa uppger *SvD* att polisen räknar in själva processionens ungefär 15 000 deltagare i siffran 100 000; *S-T* anger de officiella beräkningarna till ”70- à 80,000 människor”, men tror att siffran är för lågt räknad. Man talar även om ”ett 20,000-tal personer samman-satta kolonner”.
  50. Dayan och Katz, aa, s. 13.
  51. *S-D*, 2/3 1925, s. 5.
  52. Stephen Bottomore, ”From the Factory Gate to the ’Home Talent’ Drama: An International Overview of Local Films in the Silent Era”, *The Lost World of Mitchell and Kenyon: Edwardian Britain on Film*, Vanessa Toulmin, Simon Pople och Patrick Russell, red. (London: British Film Institute, 2004), s. 34.
  53. *SvD*, 2/3 1925, s. 1.
  54. *Ab*, 1/3 1925, s. 1; *SvD*, 27/3 1925, s. 1; *S-T*, 2/3 1925, s. 6 och *DN*, 2/3 1925, s. 6.
  55. *S-D*, 2/3 1925, s. 5.
  56. *DN*, 2/3 1925, s. 6.
  57. *S-T*, 2/3 1925, s. 6 och *SvD*, 2/3 1925, s. 1, citat s. 1.
  58. Telefonsamtal med SMHI 07-08-15.
  59. *SvD*, 3/3 1925, s. 11.
  60. *SvD* har tidigare uppgivit att excellenserna går i täten för regeringen. *SvD*, 2/3 1925, s. 1. Det samma gör även *S-T* i skildringen av regeringens entré i kyrkan. *S-T*, 2/3 1925, s. 6.

61. *Ab*, 1/3 1925, s. 1; *SvD*, 2/3 1925, s. 1 och *S-D*, 2/3 1925, s. 7.
62. Branting och Gustaf V gick i Beskowska skolan samtidigt 1869–1873. Beyer, aa, s. 50 ff.
63. Dayan och Katz, aa, s. 12.
64. Franzén, aa, s. 84.
65. Enligt *S-T* var Branting och Klefbeck vänner sedan många år. *S-T*, 26/2 1925, s. 1. Om Ernst Klefbeck se dessutom *Bonniers konversationslexikon* (Stockholm: Bonniers, 1942) K 1398.
66. *Ab*, 1/3 1925, s. 1; *DN*, 2/3 1925, s. 6; *S-T*, 2/3 1925, s. 7 och *S-D*, 2/3 1925, s. 5.
67. Engman, aa, s. 56. Jämför beskrivningar och illustrationer i *S-D*, 28/2, s. 1; 1/3 1925, s. 1; s. 4 söndagsläsningen; *S-T*, 27/2, s. 1; 28/2 1925, s. 1; 1/3 1925, s. 12; *DN*, 27/2 1925, s. 1; 28/2 1925, s. 1; och 1/3 1925, s. 1.
68. "Funktionärer vid processionen" (ARAB).
69. *S-D*, 1/3 1925, s. 1 och citat i *DN*, 2/3 1925, s. 6.
70. "Uppställningen" (ARAB).
71. *SvD*, 2/3 1925, s. 13 och *DN*, 2/3 1925, s. 8. Inbjudningskort till Hjalmar Brantings jordfästning samt "Omedelbart efter jordfästningen" (ARAB).
72. "Omedelbart efter jordfästningen" och "Tågordning" (ARAB). *S-D*, 2/3 1925, s. 6. Notera till exempel hur liknande hedersvakter även förekom vid Tage Erlanders och Olof Palmes begravningsprocessioner.
73. *SvD*, 2/3 1925, s. 13.
74. Linderborg, aa, s. 286 ff, citat på s. 288.
75. Hjalmar Branting, *S-D* 11/12 1884, citerad ur Linderborg, aa, s. 290.
76. Allan Ellenius, *Den offentliga konsten och ideologierna. Studier över verk från 1800 och 1900-talen* (Stockholm: Almqvist & Wiksell, 1971), kapitel 3, citat på s. 111. Om debatterna kring Gustaf II Adolf-statyn i Göteborg se dessutom idéhistorikern Magnus Rodell, *Att gjuta en nation: Statyinvigningar och nationsformering i Sverige vid 1800-talets mitt*, Diss. (Stockholm: Natur och kultur, 2002).
77. Ellenius, aa, s. 117.
78. Franzén, aa, s. 311.
79. *DN*, 2/3 1925, s. 8; *Ab*, 2/3 1925, s. 2; *S-T*, 2/3 1925, s. 7 och ; *S-D*, 2/3 1925, s. 10.
80. *S-T*, 2/3 1925, s. 7.
81. *S-D*, 2/3 1925, s. 6; 10 och *DN*, 2/3 1925, s. 8. Svanberg, aa, s. 350. Vid graven talar bland andra Georg Branting, Rickard Sandler, Per Albin Hansson, Arthur Engberg, danska statsministern Thorvald Stauning, och en rad andra internationella gäster.
82. Dayan och Katz, aa, s. 12.
83. Linderborg, aa, s. 20 f. För denna kritik se till exempel historikern Bo Stråth, *Mellan två fonder. LO och den svenska modellen*, (Stockholm: Atlas, 1998). För en diskussion om hegemoni- och klassbegreppen se Ulrika Holgersson, *Populärkulturen och klassamhället. Arbete, klass och genus i svensk dampress i början av 1900-talet*, Diss. (Stockholm: Carlssons, 2005), s. 44-52.
84. Keith Jenkins, *Re-thinking History* (London: Routledge, 1991), s. 8 ff.
85. *Ibid.*, s. 10 f.
86. Höglund, aa, s. 435. Linderborg, aa, s. 95.
87. *Ab*, 1/3 1925, s. 1; *S-T* 2/3 1925, s. 6; *DN*, 2/3 1925, s. 1; *Abt*, 2/3 1925, s. 1; och citat i *SvD*, 2/3 1925, s. 1. Om Axel Danielsson: *Abt*, 8/1 1900, s. 2. Om Fredrik Sterky: *S-D*, 22/1 1900, s. 1, även publicerad i *Arb*, 23/1 1900, s. 2. I SF:s veckorevy från 1946 låter det: "En orolig hösthimmel välver sig över Gustav Vasakyrkan i Stockholm". Vid Palmes Minnesstund 1986: "Vi ser den bekanta siluetten av Stockholms stadshus och de tre kronorna i toppen däruppe ligger idag svepta i ett lätt dis, som om man har dragit en gardin i gråsvart för, ett lätt sorgflor".
88. "Kino 2B" (Kinocentralen, 1925), Statens Ljud- och Bildarkiv (SLBA). Kinocentralen var ett av dåtidens största filmlaboratorier och blev också banbrytande för upptagningen av reklam- och industrifilmer. För närmare information se kompilat av källor på Föreningen Svenskt Filmljuds hemsida: <http://www.fsfl.se/backspiegel/kinocentralen.html>.
89. Svanberg, aa, s. 200 f, 350.
90. Anna Branting, *Min långa resa. Boken om Hjalmar och mig* (Stockholm: Medéns förlag, 1945) till exempel s. 72 ff. Om Branting som kvinnokarl, se Franzén, aa, s. 188 ff.
91. Svanberg, aa, s. 121, 140 f, citat på s. 140.
92. *Ibid.*, s. 176.
93. Hjalmar Branting citerad i Svanberg, aa, s. 202.
94. Om kamp om berättelser på film se till exempel Roger Johansson, "Sociala konflikter och dokumentärfilm: Tre berättelser om en begravning i Ådalen 1931 sedd genom tre dokumentärfilmer", *Arbejderhistorie*, nr. 4, 2002.